

УДК 378.091.12.011.3 – 051:37

Радченко М.В.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розглядається підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної творчості як одна з нагальних проблем сучасної вищої освіти. Проблема підготовки спеціаліста до творчої професійної діяльності є актуальною у всьому світі і такою, що досліджується на перетині наук. Одним з ефективних засобів підготовки майбутніх учителів до творчої педагогічної діяльності є аналіз психолого-педагогічних ситуацій у процесі професійної підготовки. В запропонованій науковій розробці проводиться аналіз та розмежування понять "педагогічна ситуація" та "педагогічна задача", визначається доцільність використання психолого-педагогічних ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів, розглядається класифікація психолого-педагогічних ситуацій в залежності від її умов, мети та учасників. Практичною доробкою запропонованої статті є низка сформульованих психолого-педагогічних ситуацій, аналіз яких, на думку автора, є ефективним засобом підготовки майбутніх учителів до педагогічної творчості. Робота з запропонованими ситуаціями пройшли апробацію під час практичних занять з предмету "Основи педагогічної творчості" зі студентами четвертого курсу факультету початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Ключові слова: творчість, готовність до педагогічної творчості, психолого-педагогічна ситуація, педагогічна задача, майбутній учитель початкової школи.

Вступ. Суспільні процеси, які мають місце у XXI столітті, призвели до збільшення інтересу до проблем творчості. Дослідження проблем творчості проводяться у всьому світі в найрізноманітніших областях, включаючи психологію, мистецтво, гуманітарні і медичні науки, освіту, бізнес, тобто процес вивчення творчості відбувається на перетині наук. У розвинених країнах світу, таких як Китай, Південна Корея, Сінгапур, Нова Зеландія на державному рівні прийшли до розуміння важливості розвивального навчання і заохочення творчості в якості національної мети. Лідери цих країн визнають, що основним природним ресурсом держави є здатність громадян і організацій розробляти нові продукти та впроваджувати інноваційні концепції. Оскільки конкуренція стає все більш інтенсивною, бізнесове співтовариство прийшло до розуміння, що творчість може безпосередньо сприяти розвитку суспільства на всіх рівнях його діяльності. Опитування керівників компаній в інституті IBM Institute for Business Value (США) продемонструвало, що здатність до творчості є найбільш важливою характеристикою, яка береться до уваги під час працевлаштування нових співробітників [1].

Ми можемо стверджувати, що перед суспільством стоять нові виклики, нагальна потреба віднайти відповіді на складні питання, пов'язані зі зміною клімату, обмеженістю та вичерпанням ресурсів, релігійними та територіальними конфліктами, бідністю, недоступністю освіти, розв'язання яких багато в чому залежить від рівня творчого розвитку громадян.

Саме тому сьогодні перед освітянами стоїть мета забезпечення високого рівня загальноосвітньої підготовки студентів – майбутніх учителів, що передбачає удосконалення їх професіоналізму, компетентності, професійної та інформаційної культури, здатності формувати та підтримувати саморозвиток обдарованих учнів. Актуальне завдання у контексті модернізації підготовки фахівців в умовах інтеграції у світовий освітній простір є формування готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної творчості.

Явище педагогічної творчості знаходиться у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Проблеми творчої діяльності вчителя досліджували І. А. Зязюн, О. М. Пехота, М. І. Сметанський, С. О. Сисоева, Н. В. Кічук, В. І. Загвязинський та інші. Серед зарубіжних учених проблеми творчості вивчали Е. Торранс, Дж. Гілфорд, Е. Пол та інші. Проблема визначення понять "педагогічна ситуація", "педагогічна задача" та їх класифікація знайшла своє висвітлення в роботах Л.О. Мільто, Г.К. Селевко, Л.Ф. Спірина та інших.

Треба зазначити, що процес підготовки до педагогічної творчості в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів засобами психолого-педагогічних ситуацій як окрема проблема майже не висвітлена у вітчизняній науці, що і обумовило вибір теми статті. Теоретична значущість і недостатня розробленість проблеми визначили тему статті, *мета* якої полягає в аналізі

сутності поняття "педагогічна ситуація" а також пропозиції психолого-педагогічних ситуацій як ефективного засобу підготовки майбутнього вчителя початкових класів до педагогічної творчості.

Виклад основного матеріалу. Одним із ефективних засобів підготовки майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності є аналіз психолого-педагогічних ситуацій. Існує декілька підходів до визначення поняття "педагогічна ситуація". З одного боку, педагогічна ситуація розглядається як об'єктивний стан конкретної педагогічної системи за певний проміжок часу. Під педагогічною системою в даному випадку розуміють об'єднання людей, спеціально створене для здійснення цілей виховання. З іншого боку, педагогічна ситуація визначається як реальна обставина, що склалася у навчальній групі в складній системі стосунків учнів, що необхідно враховувати під час вирішення завдань певної ситуації. Ми погоджуємося із визначенням, запропонованим Л.О. Мільто, яка вважає, що педагогічна ситуація – це сукупність умов, в яких учитель ставить задачу і приймає ефективне педагогічне рішення [3].

Першим в історії педагогіки спробу класифікувати педагогічні ситуації зробив Л. Ф. Спінн. Він виокремив п'ять критеріїв, у відповідності до яких можна класифікувати педагогічні ситуації. Перший критерій визначається за місцем виникнення й протікання педагогічної ситуації: у дитячому садку, у школі, у сім'ї, на вулиці та інше. Другий критерій полягає у сутності педагогічного процесу як зміни стану педагогічної системи. Цей підхід орієнтує на розподіл ситуацій на виховні, дидактичні й навчально-виховні. Третій критерій обумовлюється закладеними у кожній конкретній ситуації виховними перспективами. У такому випадку педагогічні ситуації розділяються на стратегічні і тактичні. Четвертий критерій характеризується взаємодіючими у педагогічній ситуації об'єктами і суб'єктами виховання. П'ятий критерій визначається можливістю проектування різних видів завдань професійного навчання. За цим критерієм ситуації поділяються на ситуації, метою яких є накопичення конкретної інформації; формування теоретичних знань і розвитку творчого мислення; формування й розвитку вмінь і якостей, важливих для представника конкретної професії (у нашому випадку вчителя початкових класів) [5].

Уся діяльність учителя початкових класів складається з ланцюга педагогічних ситуацій. Їх створюють як учитель, так і учні, спонтанно або цілеспрямовано. Педагогічна ситуація не завжди означає конфлікт, однак завжди представляє собою суперечність між очікуваним і реальністю [4]. Завдання викладача в процесі підготовки студентів до педагогічної творчості полягає у формуванні в майбутніх учителів початкової школи готовності до аналізу педагогічних ситуацій і пошуку оптимальних шляхів їх вирішення. На нашу думку, саме сформована готовність діяти і знаходити оптимальне вирішення педагогічної задачі, як складової педагогічної ситуації, є однією із складових професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Сформована готовність до вирішення педагогічних ситуацій має на меті:

- навчити студентів відрізнити педагогічну ситуацію від педагогічної задачі;
- сформувати у студентів уміння формулювати педагогічну задачу в контексті певної педагогічної ситуації;
- розвинути у студентів уміння аналізувати та знаходити оптимальні рішення конкретної педагогічної задачі;
- допомогти студентам навчитися знімати бар'єри у спілкуванні з учнями, батьками, колегами та адміністрацією школи [5].

У переважній більшості ситуації відображають глибинні педагогічні процеси в шкільному середовищі. Професійні ситуації виникають як у досвідчених вчителів початкової школи, так і в практиці молодих спеціалістів. Ситуації можуть створюватися як учнями, так і самими вчителями навмисне з певною дидактичною метою. Визначення шляхів розв'язання психолого-педагогічної ситуації передбачає, в першу чергу, її аналіз, виявлення причин виникнення. обов'язковим елементом діяльності педагога є самооцінка дій і аналіз можливих наслідків поведінки молодших школярів [2].

Проблемні ситуації у діяльності вчителя початкової школи виникають під час виконання різноманітних завдань. Найчастіше, як зазначають студенти-практиканти, вони виникають під час основної і підготовчої частин уроку а також у роботі з батьками. Професійні ситуації в діяльності вчителя початкової школи виникають раптово, що при недостатній фаховій підготовленості педагога може призвести до зриву навчально-виховного процесу.

Існує ряд класифікацій педагогічних ситуацій, які базуються на різних підходах. Психолого-педагогічні ситуації розподіляються:

- за управлінням навчальною діяльністю ситуації поділяються на аналітичні, проєктивні, ігрові;
- за характером завдань: відповіді на запитання, вибір доцільного розв'язку, самостійне формулювання проблеми, психолого-педагогічну характеристику суб'єктів і об'єктів виховання, розв'язання педагогічних ситуацій на основі педагогічних знань, прогнозування поведінки, пошук педагогічних ситуацій на основі педагогічних джерел, педагогічної практики, самоаналіз особистості в педагогічній ситуації;
- за метою діяльності вчителя : стратегічні, тактичні, оперативні;
- за критерієм функціональності: навчальні, критерійні, дидактичні, виховні тощо;
- за критерієм виконання вихованнями навчальних завдань, рівнем успішності, за способом порушення вихованнями правил поведінки: ситуації-конфлікти поведінки, ситуації-конфлікти в діяльності;

- за структурними і функціональними властивостями, за характером взаємодії зовнішніх і внутрішніх умов ситуації розподіляються на узгоджену взаємодію, неузгоджену та суперечливу;
- ситуації розподіляються за метою і спрямованістю взаємодії, за способом взаємодії, за змістом взаємодії, за семантикою взаємодії, за характером взаємодії;
- за часовим критерієм: екстремальні та не екстремальні;
- за системою відносин: батьки-учень, учитель-батьки, учень-учитель, учень-учень,
- за характером діяльності вчителя: авторитарно, демократично нейтрально стильові;
- за способом розв'язання: орієнтаційні, аналітичні, проєктувальні [2].

Беручи все вищезазначене до уваги, ми можемо зробити висновок, що педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнем вихованості учнів і колективу, що їх враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості. Педагогічна творчість учителя полягає в умінні перетворити ситуацію на педагогічну задачу, тобто спрямувати умови, що склалися на перебудову стосунків, наближаючись до поставленої педагогічної мети. Ситуація може не стати педагогічною задачею, якщо вчитель її не помічає, або навмисне ігнорує. Таким чином, психолого-педагогічна ситуація перетворюється на педагогічну задачу лише за умови цілеспрямованості педагогічної діяльності. Педагогічна задача – це виявлення в навчально-виховному процесі суперечності, які враховує вчитель, стимулюючи розвиток особистості, це певна педагогічна мета, поставлена за певних умов [3].

В контексті досліджуваної проблеми ми вважаємо за доцільне запропонувати низку психолого-педагогічних ситуацій як ефективний засіб формування готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної творчості. Працюючи над завданням, студент має проаналізувати запропоновану психолого-педагогічну ситуацію, виділити в ній педагогічну задачу, запропонувати шляхи її вирішення, зробити прогноз можливої реакції учасників ситуації.

Педагогічна ситуація № 1. Ви приступили до проведення уроку в 3 класі. Всі учні заспокоїлися, настала тиша, і раптом у класі хтось з учнів голосно засміявся. Коли ви, не встигнувши нічого вимовити, здивовано подивилися на учня, що засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, сказав: "Мені завжди смішно дивитися на вас і хочеться сміятися, коли я вас бачу". Яка реакція вчителя буде доцільною в такій ситуації?

Педагогічна ситуація № 2. На уроці після того, як ви провели кілька занять у новому класі, учень 2-го класу каже вам: "Моя мама вважає, що ви дуже молода і не зможете нас навчити". Що має на це відповіді учитель?

Педагогічна ситуація № 3. Учитель дає учневі 2-го класу завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому категорично заявляє: "Я не хочу це робити!" – Яка повинна бути реакція вчителя?

Педагогічна ситуація № 4. Учень 4-го класу, розчарований своїми навчальними успіхами, сумнівається у власних здібностях. Після того, як отримав погану оцінку з контрольної роботи, він говорить учителеві: "Я – найгірший учень у класі і мені ніколи не щастить. Я ніколи не зможу учитися на відмінно і не відставати від інших учнів у класі...". Що повинен на це йому відповіді вчитель?

Педагогічна ситуація № 5. Учень 4-го класу каже вчителю: "Я не прийду завтра, тому що ми з мамою і татом поїдемо до аквапарку. Мама каже, що мені потрібно відпочити від школи". Яка має бути реакція вчителя?

Педагогічна ситуація № 6. Учень 3-го класу, побачивши вчителя, коли той увійшов до класу, голосно звертається до вчителя: "Ви погано виглядаєте сьогодні". Як на це повинен відреагувати вчитель?

Педагогічна ситуація № 7. Учениця 3-го класу каже вчителю: "Я вирішила не ходити на уроки музики. Я навчаюся у музичній школі, тому уроки музики в школі мені не цікаві і не потрібні. Я все уже знаю". Як на це повинен відреагувати вчитель?

Педагогічна ситуація № 8. Учитель почув, як учень 2-го класу вихваляється перед однокласниками і говорить, демонструючи зайву самовпевненість: "Немає нічого такого, щоб я не зумів би зробити, якби захотів. Я найрозумніший у класі". Чи повинен учитель втрутитися? Якщо та, то що саме він повинен сказати учням? Якщо ні, то як має вчинити учитель?

Педагогічна ситуація № 9. У відповідь на відповідне зауваження вчителя учень 3-го класу говорить, що для того, щоб краще встигати з предмету, йому не потрібно багато працювати: "Я і так розумний". Що повинен відповіді йому на це вчитель?

Педагогічна ситуація № 10. Учень 1 класу вкотре говорить учителю: "Я знову забув принести зошит (підручник, спортивну форму, альбом і т.п.) Мені мама не поклала". Як повинен на це відреагувати вчитель?

Педагогічна ситуація № 11. Учень 1-го класу у розмові з учителем говорить йому: "Я так вас люблю!" Як має прореагувати на таке зізнання вчитель?

Педагогічна ситуація № 12. Учень 3-го класу, відмінник, зі стабільною траєкторією навчання, вперше отримує задовільну оцінку з письмової роботи. Така оцінка – справжнє здивування для нього та

його батьків. Наступного дня учень при всьому класі звинувачує вчителя у поганій підготовці до контрольної роботи: "Це все через вас я отримав погану оцінку, тому що ви мене погано навчили!" Що повинен на це відповісти вчитель?

Педагогічна ситуація № 12. Учень 2-го класу говорить учителеві: "Я нічого не розумію з того, що ви розповідаєте на уроках". Якою повинна бути відповідь учителя?

Педагогічна ситуація № 13. Учениця першого класу відмовляється сидіти з хлопчиком, пояснюючи це тим, що він їй не подобається. Як на це повинен відреагувати вчитель?

Педагогічна ситуація № 14. Урок трудового навчання. До вчителя на урок без попередження завітав завуч. Раптом одна дівчинка голосно повідомляє про те, що вона забула вдома картон. Вона так рознервувалася, що почала плакати. Яка має бути реакція вчителя в запропонованій ситуації?

Педагогічна ситуація № 15. У вчителя відбулася неприємна розмова з батьком одного з учнів. На поради та рекомендації приділити більше уваги власній дитині та провести виховну бесіду, вчителька отримує неочікувану відповідь: "Займайтесь своїми справами, зі своїм сином я сам розберусь! Атестат, якщо треба, ми купимо". Як має відреагувати вчитель?

Педагогічна ситуація № 16. На прохання завідувача з навчальної роботи вчитель підміняє хворого колегу в 4-му класі. З самого початку урок клас важко піддається управлінню. Діти не звертають на нового вчителя жодної уваги. Як має повести себе вчитель?

Педагогічна ситуація № 17. Вчитель (молодий фахівець) прийшов працювати до третього класу, де до нього працював інший учитель. Учні стали отримувати нижчі оцінки, ніж попереднього навчального року. На перших батьківських зборах батьки учнів у брутальній формі стали висувати претензії до вчителя. Який можна знайти вихід з конфліктної ситуації?

Педагогічна ситуація № 18. Одна з колег давала відкритий урок. Усі вчителі зрозуміли, що урок заздалегідь готували, що відповіді учнів завчасно підготовлені, тому він пройшов нецікаво, однак без неочікуваних ситуацій. Яке ваше ставлення до такого уроку? Яка буде ваша реакція під час обговорення уроку на засіданні методичного семінару?

Педагогічна ситуація № 19. Зранку ви зустрічаєте дітей перед початком уроку в класі. На ваше особистісне привітання та побажання доброго ранку учень 2-го класу ніяк не відреагував. Як має повести себе вчитель?

Педагогічна ситуація № 20. У вашому класі є учень, у якого певні проблеми з поведінкою. В черговий раз, коли мама приходять за дитиною, ви намагаєтесь делікатно пояснити їй проблему, однак несподівано мама повертає розмову в протилежний бік, вказуючи на ваші недоліки та непедагогічність, на її думку, методи виховання. Виявляється, що дитина навмисне наговорює неприємні та речі на вчителя. Як правильно побудувати діалог з мамою?

Педагогічна ситуація № 21. Діти у вашому класі приносять дорогі іграшки та коштовні електронні пристрої, з якими вони граються на перервах. Ви помічаєте, що в класі починає відбуватися розшарування за соціальною ознакою. До гри беруть лише тих, у кого є гаджет. Як має повести себе вчитель в такій ситуації?

Педагогічна ситуація № 22. Учениця 2-го класу купує солодощі та іграшки іншим дітям у класі для того, щоб вони дружили з нею. Ви дізнаєтесь про це. Яка має бути його реакція на ситуацію?

Педагогічна ситуація № 23. Учень 4-го класу під час уроку грається з телефоном. На ваше зауваження припинити, він в грубій формі відмовляється. Як має вчинити вчитель у такій ситуації?

Педагогічна ситуація № 24. Ви – молодий спеціаліст, який щойно прийшов працювати до школи. Після успішної співбесіди, директор радить вам відвідати уроки вчителя-методиста задля того, щоб набратися досвіду роботи з дітьми. Однак ваша колега відмовляє вам у проханні відвідати її урок. Які можуть бути ваші подальші дії?

Висновки. Запропоновані психолого-педагогічні ситуації пройшли апробацію під час практичних занять з предмету "Основи педагогічної творчості" зі студентами четвертого курсу факультету початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Це підтвердило гіпотезу про те, що аналіз психолого-педагогічних ситуацій є ефективним засобом підготовки майбутніх учителів до педагогічної творчості у процесі фахової підготовки.

Використані джерела

1. Encyclopedia of Creativity // Academic Press. – 2011. – Volume 1. – P. 358-368
2. Березюк О. С. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями: монографія. – Житомир: ЖДПУ, 2003. – 174 с.
3. Мільто Л. О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач: навч. посіб. / Л. О. Мільто. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

5. Спирин Л. Ф. Теория и технология решения педагогических задач / Л. Ф. Спирин. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 154 с.
6. Encyclopedia of Creativity // Academic Press. – 2011. – Volume 1. – P. 358-368
7. Berezjuk O.S. Modeljuvannja pedagoghichnykh sytuacij jak zasib pidgotovky majbutnjogho vchytelja do spilkuvannja z uchnjamy: monografija. – Zhytomyr: ZhDPU, 2003. – 174 s.
8. Miljto L.O. Teorija i tekhnologhija rozv'jazannja pedagoghichnykh zadach: navch. posib. / L. O. Miljto – Kirovograd : Imeks-LTD, 2013. – 156 s.
9. Selevko Gh. K. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologhy: Uchebnoe posobyе. – M.: Narodnoe obrazovanye, 1998. – 256 s.
10. Spyryn L. F. Teoryja y tekhnologhyja reshennyja pedagoghycheskykh zadach / L. F. Spyryn. – M. : Rossyjskoe pedagoghycheskoe aghentstvo, 1997. – 154s.

Radchenko M.

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TRAINING FOR CREATIVE TEACHING WITH PEDAGOGIC SITUATIONS ANALYSIS

The article deals with the problem of future primary school teachers training for creative teaching by means of educational situations. Creativity is multifaceted and manifested in different ways in different domains. Moreover, there are different processes that can each lead to creative work. Creativity research has become broad and important enough to be treated as a legitimate field of scientific study. This interest is an indication of the increasing complexity in our lives, where new ways of dealing with challenges on both individual and societal levels are essential. Creativity research is being conducted throughout the world in many different disciplines including psychology, arts and humanities, health sciences, education, and business. Some countries such as China, Korea, Singapore and New Zealand have made understanding, teaching, and encouraging creativity part of their national goals. Europe proclaimed 2009 the year of creativity. Ukraine did it in 2013.

The leaders of these countries recognize that their primary natural resource is the ability of their citizens and organizations to develop new products and innovative concepts. As competition becomes more and more intense, the business community in the United States, for instance, is finally accepting the concept that creativity can contribute directly to the bottom line. A recent poll of CEOs in the United States by IBM's Institute for Business Value indicated that creativity is the most important characteristic being sought in new executive hires. If we want a more creative world, then we must construct an environment that allows creativity to flourish. This requires knowledge that crosses disciplines. Professional training of future primary school teachers is not an exception.

One of the effective means of future primary school teachers training for creative teaching is the analysis of educational situations. The author of the following research makes an attempt to analyse the definitions "pedagogic situation" and "educational problem", work out the classification of the notions and suggest the number of educational situations. The suggested situations have been approved in practice while working with the four-year students of the Primary School Department at Chernihiv National Shevchenko Teachers Training University.

Key words: *creativity, readiness for creative teaching, educational situation, pedagogical problem, future primary school teacher.*

Стаття надійшла до редакції 25.04.2015